

МАЙДАН І.Г.
кандидат історичних
наук, доцент

*Дипломатична
академія України при
МЗС України*

**ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНОЇ
ВЛАДИ В
ІСЛАМСЬКІЙ
РЕСПУБЛІЦІ ІРАН
(ІРІ)**

Автор даної статті тривалий час перебував в Ірані – в країні, з якою Україну пов'язують давні добросусідські стосунки, і вбачає своїм основним завданням надати можливість читачеві сформувати своє неупереджене враження про цю країну та її нинішні інститути державної влади¹. Вони в значній мірі відрізняються від органів державної влади України і це може викликати певний інтерес.

Складні і суперечливі процеси державотворення в Ірані, як і в усіх країнах світу, в тому числі в Україні, мають багатовікові традиції.

Починаючи з першого століття виникнення в Аравії нової світової релігії – ісламу, Іран стає одним з найголовніших її центрів. Іранський компонент державотворення має ключове значення у розвитку і поширенні ісламської цивілізації. Подальше поширення релігії та культури на Схід – і її вкорінення в Індії, Середній Азії та Китаї – діяльність іранських полководців, правителів, проповідників, учених та поетів².

У XX-у столітті на долю Ірану і його народу випало багато труднощів і випробувань. Зокрема, від часу повалення династії Пехлеві і початку ісламської революції 1979

р. іранський народ пережив восьмирічний тягар війни з Іраком та тривалий період міжнародної ізоляції. Але, незважаючи на всілякі труднощі, як свідчить історичний досвід, країни давніх цивілізацій, до яких належить Іран, і в наш час здатні створити і відстояти незалежну державу, пройти через усі випробування і добитися економічного і культурного розвитку.

За останні 10 років після здобуття Україною незалежності українсько-іранські політичні, торгово-економічні, наукові і культурні відносини розвиваються особливо інтенсивно. Успішно розвиваються і поглиблюються також двосторонні українсько-іранські міжпарламентські взаємовідносини. Передбачається, що найближчим часом відбудеться офіційний візит в Україну президента Ірану Сайеда Мохаммада Хатамі на запрошення Президента України Леоніда Кучми, який матиме "велике значення для подальшого нарощування українсько-іранського співробітництва"³.

Наприкінці, що ж являють собою державні органи влади в ІРІ?

Інститути державної влади в Ісламській Республіці Іран

Система державної влади в Ісламській Республіці Іран є такою, що складається з двох структур: теократичних і республіканських інститутів влади.

До структури теократичних інститутів державної влади належать: політичний і духовний Лідер ІРІ, Рада експертів, Рада спостерігачів Конституції, Рада по визначенню інтересів устрою, Рада по розробці політики реконструкції, Вища Рада культурної революції.

1. ТЕОКРАТИЧНІ ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Лідер ІРІ

Лідер Ісламської Республіки Іран (з 1989р. аятола Саїд Алі Хаменеї) поєднує в собі духовну і світську верховну владу і здійснює, згідно зі ст.57 Конституції ІРІ, духовне керівництво мусульманською громадою і вище політичне керівництво державними органами країни.

Лідер ІРІ обирається Радою експертів на необмежений термін. Лідер ІРІ має такі повноваження:

- визначення генеральної лінії внутрішньої та зовнішньої політики ІРІ і контроль за її проведенням;
- верховне керівництво збройними силами ІРІ;
- оголошення війни та миру, загальної мобілізації, референдумів;
- призначення вищих посадових осіб ІРІ і, зокрема, членів Ради спостерігачів Конституції і Ради по визначенню інтересів устрою, керівника судової влади;
- вирішення суперечок, які виникають між законодавчою, виконавчою і судовою владами;

- підписання указу про призначення Президента ІРІ після його обрання шляхом прямих загальнонаціональних виборів, а також прийняття його відставки;
- оголошення амністій.

Рада експертів

Рада експертів є одним з вищих політичних органів влади в ІРІ. До її повноважень входять – організація, підготовка і проведення виборів Лідера ІРІ. Рада експертів обирає Лідера ІРІ, приймає його відставку, а також, у випадку необхідності, визначає його дієспроможність та доцільність подальшого перебування на посту.

Рада експертів також готує зміни та поправки до Конституції ІРІ, які можуть бути винесеними на більш широке обговорення і прийнятими лише після їх схвалення членами Ради експертів. До її складу входять представники верхнього прошарку шиїтського духовенства – "моджахедів". Кількість членів Ради експертів коливається від 70 до 80, що приблизно охоплює всіх вищих релігійних керівників режиму. Строк їх повноважень – 8 років. Останні вибори до Ради експертів відбулися у жовтні 1990 року.

Рада спостерігачів Конституції

До повноважень і обов'язків Ради спостерігачів Конституції входять:

- обрання кандидатів до Ради експертів, визначення відповідності рішень, які приймає Меджліс Ісламської Ради, постулатам ісламу і нормам Конституції ІРІ і затвердження їх;
- здійснення контролю за проведенням виборів Лідера ІРІ, членів ради експертів та Меджлісу Ісламської Ради, а також виборів Президента ІРІ;
- тлумачення статей Конституції ІРІ у випадку конституційних конфліктів;
- рішення Меджлісу Ісламської Ради при відсутності Ради спостерігачів не має законної сили.

Таким чином, фактично Рада спостерігачів Конституції виконує функції органу конституційного надзору. До складу Ради входять 12 членів. З них 6 членів призначає Лідер ІРІ, а 6 членів, кандидатури яких висуває керівник судової влади, обирає Меджліс. Строк повноважень членів Ради спостерігачів Конституції – 6 років.

Рада по визначенню інтересів устрою

Рада по визначенню інтересів устрою формується Лідером ІРІ, який визначає її кількісний і особовий склад. Фактично до складу Ради входять керівники вищих органів державної влади країни. Враховуючи особовий склад Ради та її місце в політичній системі, функції і повноваження – вона є вищою політичною радою ІРІ. Рада

по визначенню інтересів устрою є останньою інстанцією прийняття політичних рішень, особливо у випадку виникнення конфліктів між законодавчою, виконавчою та судовою гілками влади.

Рада по розробці політики реконструкції

Рада по розробці політики реконструкції була створена в 1988 р. для розробки єдиної економічної політики ІРІ. Фактично до її складу входять всі вищі керівники країни. Таким чином, вона є економічною Радою ІРІ, яка визначає напрями розвитку національної економіки. До її складу входять сім комітетів, а саме: аграрний, промисловий, торговий, фінансовий, транспортний, соціально-побутовий і житловий.

Вища Рада культурної революції

Вища Рада культурної революції є одночасно й вищим законодавчим і вищим виконавчим органом у сфері культури та освіти. Нормативні акти вступають в силу після їх затвердження Вищою Радою культурної революції. До її складу входять вищі керівники ІРІ, а також Міністр культури та вищої освіти, Міністр освіти, Міністр охорони здоров'я, експерти у сфері культури.

2. ЗАКОНОДАВЧА ВЛАДА

Законодавча влада складається з Меджлісу Ісламської Ради ІРІ (Меджліс ІР ІРІ), який обирається на чотири роки прямим таємним голосуванням, і контрольних теократичних ісламських структур – Ради спостерігачів Конституції, Ради експертів, Ради по визначенню інтересів устрою, Ради по розробці політики реконструкції – 50 відсотків складу яких призначається Лідером країни, а 50 – обирається Меджлісом на шість років.

Меджліс ІР ІРІ є однопалатним. Кількість депутатів Меджлісу – 270 чол., які обираються прямим таємним голосуванням на чотири роки.

У Меджлісі ІР ІРІ представлені також національні та релігійні меншини.

На першому засіданні Меджлісу депутати повинні скласти клятву на Корані і підписати її текст. Представники релігійних меншин складають клятву відповідно на своїх священних книгах.

Меджліс має право приймати законопроекти, постанови, рішення при кворумі 2/3 від загальної кількості депутатів.

Порядок виборів Голови і Президії Меджлісу, кількість комісій, термін їх діяльності визначаються внутрішнім регламентом.

Дебати в Меджлісі ІР ІРІ ведуться гласно, обов'язково транслюються по радіо, друкуються в офіційній пресі, за винятком закритих засідань.

Меджліс ІР ІРІ має право розглядати і приймати рішення з будь-якої проблеми країни.

Обов'язковій ратифікації Меджлісом підлягають усі міжнародні угоди, які укладає уряд з іншими державами або міжнародними ор-

ганізаціями. В свою чергу, будь-який законопроект, прийнятий Меджлісом ІР ІРІ набирає чинності лише після затвердження Радою спостерігачів Конституції та іншими теократичними ісламськими інститутами державної влади.

У Меджлісі ІР ІРІ працюють такі парламентські комісії:

1. Планово-бюджетна комісія.
2. Комісія з питань економіки та фінансів.
3. Комісія з питань промисловості та корисних копалин.
4. Комісія з питань нафти і енергоносіїв.
5. Комісія з питань сільського господарства і розвитку села.
6. Комісія з соціальних і адміністративних питань та працевлаштування.
7. Комісія з житлово-комунального та міського будівництва і транспорту.
8. Комісія з питань охорони здоров'я, соціального захисту і допомоги, організації "Червоного Хреста".
9. Комісія з питань внутрішньої політики.
10. Комісія з питань зовнішньої політики.
11. Комісія з питань оборони і Корпусу стражів ісламської революції (КСІР).
12. Комісія з правових та юридичних питань.
13. Комісія з питань загальної освіти.
14. Комісія з питань культури та вищої освіти
15. Комісія з питань ісламської орієнтації, мистецтва та засобів масової інформації.
16. Комісія з питань забезпечення населення послугами зв'язку, енергоносіями та електроенергією.
17. Комісія з питань торгівлі і розподілу товарів та послуг.
18. Комісія у справах зв'язку з органами виконавчої влади.
19. Комісія з питань революційних ісламських органів.
20. Комісія з питань роботи з депутатськими запитами.
21. Комісія з питань роботи з скаргами і пропозиціями виборців щодо діяльності виконавчих органів влади.
22. Планово-фінансова комісія.

Меджліс Ісламської Ради ІРІ першого скликання як представницький орган влади, законодавчо підтвердивши перемогу Ісламської революції в Ірані, було обрано у 1980 р. На даний час було обрано шість складів Меджлісу ІР ІРІ: першого (1980-1984рр.), другого (1984-1988рр.), третього (1988-1992рр.), четвертого (1992-1996рр.), п'ятого (1996-2000рр.) і шостого (2000-2004рр.) скликання.

Головою Меджлісу Ісламської ради ІРІ четвертого і п'ятого скликання був обраний Алі Акбар Натег Нурі.

А.А.Натег Нурі народився у 1935р.у м. Нур, провінції Мазендеран. Отримав релігійну освіту. Релігійний діяч, має духовний сан "ходжат-оль-еслам"). У роки шахського режиму брав активну участь у

діяльності опозиційного ісламського руху, за що був заарештований і провів кілька років у шахських в'язницях. Був одним з організаторів розбудови ісламського устрою в Ірані.

У 1982-1983 рр. займав посаду міністра внутрішніх справ ІРІ. Двічі обирався депутатом Меджлісу ІР ІРІ другого і третього скликання. Очолював інспекцію апарату Лідера ІРІ.

У 1992 р. втретє обраний депутатом Меджлісу Ісламської ради ІРІ четвертого скликання, на першому засіданні якого 1 червня 1992р. був обраний Головою Меджлісу ІР ІРІ 203 голосами "за" з 240 присутніх депутатів.

У грудні 1994р. А.А.Натег Нурі здійснив офіційний візит до України на запрошення Голови Верховної Ради України.

Заступник Голови Меджлісу Ісламської Ради ІРІ Хасан Рухані, є головою парламентської комісії Меджлісу ІР ІРІ з питань зовнішньої політики.

8 березня 1996 р. в Ісламській Республіці Іран відбулися вибори депутатів Меджлісу Ісламської Ради ІРІ п'ятого скликання, на якому головою Меджлісу було знову обрано Алі Акбара Натєга Нурі, а його заступником Хасана Рухані. 12 червня 2000р. Головою Меджлісу Ісламської Ради ІРІ було обрано Махді Карубі строком на 1 рік. За нього проголосували 193 депутати із 245 присутніх⁴.

3. ВИКОНАВЧА ВЛАДА

Президент і уряд ІРІ

Посада Президента є другою після Лідера ІРІ найвищою офіційною державною посадою в Ісламській Республіці Іран. Президент є відповідальним за виконання Конституції ІРІ і здійснює керівництво органами виконавчої влади країни за винятком тих питань, які відносяться до повноважень Лідера ІРІ. Президент ІРІ обирається строком на чотири роки шляхом прямих таємних загальнонаціональних виборів і може бути переобраним на новий строк лише один раз. Президент призначає міністрів і представляє їх в Меджліс для затвердження їх кандидатур. Він має конституційні повноваження по виконанню програм розвитку країни, бюджету, а також керівництву всією системою державних органів виконавчої влади Ісламської Республіки Іран.

У липні 1993 р. на посаду Президента Ісламської Республіки Іран було переобрано Акбара Хашемі Рафсанджані.

Акбара Хашемі Рафсанджані (1934 року народження), релігійний діяч, має сан "ходжат-оль-еслам". Брав активну участь в ісламській революції в Ірані (1979р.) У 1980-89рр. – Голова Меджлісу Ісламської Ради ІРІ. У 1989-96рр. – Президент ІРІ.

Один з теоретиків ісламського руху в Ірані, автор багатьох праць з політичної історії країни, палестинської проблеми.

23 травня 1997р. на посаду Президента Ісламської Республіки Іран було обрано Сайєда Мохаммада Хатамі. На його підтримку було віддано 2/3 голосів виборців.

Першим віце-президентом ІІІ як в період президентства А.Х.Рафсанджані, так і С.М.Хатамі є Хасан Хабібі⁵.

До складу уряду, який очолює Президент Хатамі входять 22 міністри, а саме: закордонних справ; оборони і підтримки збройних сил; внутрішніх справ; культури і вищої освіти; культури та ісламської орієнтації, економіки та фінансів; інформації (державної безпеки); торгівлі; охорони здоров'я, пошти, телеграфу та телефону; творчого руху ("Джехаде Сазандегі"); юстиції; шляхів і перевезень (транспорту); промисловості; важкої промисловості; праці і соціальних питань; сільського господарства; житлового будівництва та комунального господарства; гірничої і металургійної промисловості; енергетики; освіти і виховання.

Сайєд Мохаммад Хатамі народився в 1942 р. в м. Аркедан провінції Язд. Його батько аятола Сайєд Рухолла Хатамі був представником середніх прошарків ісламського духовенства і засновником духовної школи міста Аркедан.

В 1961 р. Сайєд Мохаммад Хатамі переїхав до м. Кум, де одержав після навчання диплом про середню освіту в галузі природничих наук. В м. Кум – духовній столиці шіїтського ісламу – він продовжив вивчення теології, а в 1965 р. поступив на гуманітарний факультет Ісфаганського університету з метою одержання філософської освіти.

В 1968 р. Хатамі стає членом керівництва ісламського товариства Ісфаганського університету, пізніше розігнаного САВАК (служба безпеки шахського режиму). В Ісфагані він бере активну участь в діяльності заборонованих шахським режимом ісламських революційних організацій.

В 1969 р. С. Хатамі поступає в магістратуру Тегеранського університету за спеціальністю "педагогічні науки". Пізніше, відмовившись від можливості продовжувати навчання за кордоном в якості стипендіата Тегеранського університету, С.М. Хатамі повертається до м. Кум, де протягом семи років продовжує вивчати право, філософію і теологію під керівництвом провідних ісламських вчених.

Під час перебування в Кумі С.М. Хатамі співробітничав з Сайєдом Ахмадом Хомейні (сином духовного лідера Ісламської революції імама А.Р. Хомейні) і Мохаммедом Мотазері. В 1975 р. С.М.Хатамі бере активну участь в діяльності організації "Воїнствующе духовенство", яка знаходилась за кордоном і виступала проти шахського режиму.

Значна частина друкованих видань цієї організації була підготовлена С.М.Хатамі.

На початку 1979 р. С.М.Хатамі стає одним з керівників Ісламського центру в Гамбурзі. Після перемоги Ісламської революції С.М.Хатамі обирають депутатом Меджлісу (Парламента) Ісламської Республіки Іран. Пізніше його було призначено редактором газети "Кейхан".

В 1982 р. за рішенням Меджлісу С.М. Хатамі було призначено міністром культури і ісламської орієнтації в уряді Мір Хусейна Мусаві. Під час ірано-іракської війни (1980 – 88 рр.) С.М.Хатамі займав посаду заступника головно-командувача збройними силами Ірану з питань культури і начальника штату військової пропаганди.

В 1989 р. Меджліс ІРІ знову затвердив С.М. Хатамі на посаду міністра культури і ісламської орієнтації. З 1992 р. С.М. Хатамі працює на посаді консультанта Президента і директора Національної бібліотеки Ірану, викладає у вищих навчальних закладах. В 1996 р. С.М.Хатамі призначено членом Вищої Ради культурної революції.

23 травня 1997 р. С.М. Хатамі обрано Президентом ІРІ.

С.М. Хатамі володіє трьома іноземними мовами: арабською, англійською і німецькою. Він є автором низки статей і монографій в тому числі книг "Боязнь перед хвилиною" (1993 р.), "Від миру міста до міста миру" (1994). Своїми духовними вчителями він вважає аль-Фарабі, шейха Ансарі та Хафіза.

С.М.Хатамі одружений, має двох дочок і сина⁶.

Місцеві органи виконавчої влади

У відповідності до адміністративного устрою ІРІ органами виконавчої влади на рівні остану (генерал-губернаторства) є остандар (генерал-губернатор) та Ісламська Рада генерал-губернаторства; на рівні шахрестану (губернаторства) – фармандар (губернатор) та Ісламська рада губернаторства; на рівні бахшу (району) – бахшдар (керівник району) та Ісламська рада району; на рівню дехістану (сільського району, до складу якого входить декілька сіл) – дехдар (староста) і сільська Ісламська Рада. На рівню муніципалітету – шахрдар і міська Ісламська Рада. Генерал-губернатори, губернатори, керівники районів та міст виконують рішення відповідних Ісламських Рад, до складу яких обираються представники населення. Згідно з Конституцією ІРІ, Ісламська Рада обирається також на підприємствах, в учбових закладах тощо.

4. СУДОВА ВЛАДА

Згідно з Конституцією ІРІ 1979р., Глава судової влади призначається Лідером ІРІ строком на 5 років. Глава судової влади ІРІ призначає Голову Верховного Суду, формує склад Верховного Суду. Він також призначає Генерального прокурора і пропонує Президенту кандидатуру на посаду Міністра юстиції. Главою судової влади в ІРІ у даний час є аятола Язді.

Верховний Суд ІРІ здійснює контроль за виконанням законів ІРІ, забезпечує уніфікацію діяльності судової системи.

Третім рівнем судової системи є загальні та спеціальні суди. До загальних судів належать кримінальні та громадянські суди, які ство-

рені згідно з адміністративним устроєм країни. Важливе місце у системі спеціальних судів займають ісламські революційні суди, до юрисдикції яких входять всі справи, пов'язані із злочинами проти держави, замахом на життя політичних державних лідерів, виробництвом і розповсюдженням наркотичних засобів, розкраданням державного і суспільного майна. До спеціальних судів також належать суди у справах духовних осіб, суди спеціальних служб, воєнні трибунали, суди у справах корупції та ін.

До системи судової влади також входять:

- Суд адміністративної справедливості, який розглядає скарги, що виникають між населенням та виконавчими органами влади;
- Генеральна інспекція, яка здійснює спеціальний контроль за виконанням законів і постанов під безпосереднім керівництвом Голови судової влади;
- юридична поліція, яка здійснює контроль за юридичною адміністрацією судової системи.

Як свідчать наведені дані, духовенство контролює як теократичні, так і республіканські органи державної влади в ІРІ. Через державні органи влади, а також за допомогою релігії, воно забезпечило собі повний контроль за політикою, економікою, фінансами, соціальною сферою та культурним життям в Ісламській Республіці Іран.

ПОСИЛАННЯ.

- ¹ Більш детально див.: Майдан І.Г. Українсько-іранські відносини і ООН /Науковий вісник Дипломатичної академії України. – К., 2000. – Вип.3. – С.73-82.
- ² Близькосхідний Кур'єр. – К., 1998. – лютий – С.3.
- ³ Урядовий кур'єр. – 2001. – 24 червня. – №104.
- ⁴ The Iranian Journal of International Affairs. Teheran. Fall 2000. – Vol. XII. – №3. – P.564.
- ⁵ The Iranian Journal of International Affairs. Teheran. Summer 2000. – Vol. XII. – №2. – P.15.
- ⁶ Близькосхідний Кур'єр. – К., 1998. – січень. – С.36.